

COMMOTIO, OPUS 58

After the composition of the 29 *Little Preludes for Organ or Harmonium* Nielsen began work on what was to be his last major composition, the organ work *Commotio*.³⁴ In so doing he was fulfilling a wish of many years' standing,³⁵ and unlike the little preludes, this work seems to have had no external prompting. For example on 4 March 1931 he remarked in a letter to his close friend Vera Michaelsen:³⁶ "It is perhaps foolish to create a work for which there may be no use and for which no one has asked, but I suppose we are all foolish when it comes down to it, and yet -- --!"³⁷

It is not quite clear precisely when Nielsen began working on *Commotio*; it can only be noted that some pages in the middle of the pencil draft are written on music paper that contained theory problems set for the organ examination of the conservatoire in June 1930, indicating the earliest possible date for these pages. The composition work lasted until the end of February 1931, when he put the finishing touches to the work during a stay at Damgaard. In Nielsen's extensive correspondence with family and friends it is clear that he ascribed extraordinary importance to the work. On 24th February he wrote to his son-in-law Emil Telmányi:³⁸

"None of my other works has demanded such great concentration as this: an attempt to reconstitute what is truly the only valid organ style, the polyphonic music that is especially suited to this instrument, which for a long time has been regarded as a kind of orchestra, which it absolutely is not. More on this when the occasion arises".³⁹

34 Latin: movement.

35 Cf. letter from Nielsen to Ebbe Hamerik (17.2.1931), where he writes: "I am here for 10-12 days to put the finishing touches to a major organ work that I have wanted to try to write for many years" (DK-Kk, NBD, 2. rk.).

36 (1893-1974), married to Carl Nielsen's benefactor Carl Johan Michaelsen.

37 DK-Kk, CNA, I.A.c. It should, however, be mentioned in this connection that Emilius Bangert is said to have urged Nielsen to compose a concert piece for him (information kindly provided by Mrs Elin Bangert). As for the relation between Bangert and Nielsen, see Niels Bo Foltmann, "Emilius Bangert, Carl Nielsen og 'Commotio'", *Musik i Roskilde - fra jødeharpe til festival* (Historisk årbog fra Roskilde Amt 1996/97), pp. 51-62.

38 Hungarian-Danish violinist (1892-1988).

39 DK-Kk, C II, 10.

COMMOTIO, OPUS 58

After the completion of the 29 *smaa Præludier for Orgel eller Harmonium* påbegyndte Carl Nielsen arbejdet med det der skulle blive hans sidste større komposition, nemlig orgelværket *Commotio*.³⁴ Hermed realiserede han et mangeårigt ønske,³⁵ og i modsætning til de små præludier skyldes dette værk tilsyneladende ikke nogen ydre anledning. Således bemærkede han den 4. marts 1931 i et brev til sin gode veninde Vera Michaelsen³⁶ at: "Det er maaske fjollet at man udfører et Værk som der maaske slet ikke er Brug for og som ingen har spurgt om, men vi er vel alle fjollede, naar det kommer til Stykket og dog -- --!"³⁷

Det står ikke helt klart præcis hvornår Carl Nielsen påbegyndte arbejdet med *Commotio*, blot kan det konstateres at nogle sider midt i blyantskladden er nedskrevet på nodepapir der har indeholdt teoriopgaver til konservatoriets organisteksamen juni 1930; altså kan disse sider af kladden tidligst være nedskrevet på dette tidspunkt. Arbejdet med kompositionen strakte sig frem til slutningen af februar 1931 hvor han under et ophold på Damgaard lagde sidste hånd på værket. I Carl Niensens omfattende korrespondance med familie og venner fremgår det klart at han tillagde værket overordentlig stor betydning. Den 24. februar skrev han til sin svigersøn Emil Telmányi:³⁸

"Intet af mine andre Arbejder har krævet saa stor Koncentration som dette: Et Forsøg paa at genopbygge den virkelig eneste gældende Orgelstil, nemlig den polyfone Musik som passer specielt for dette Instrument, som i lang Tid er blevet betragtet som et Slags Orkester, hvad det aldeles ikke er. Mere herom ved Lejlighed."³⁹

34 Latin: Bevægelse.

35 Jf. brev fra Carl Nielsen til Ebbe Hamerik (17.2.1931) hvori han skriver: "Jeg er her en 10-12 Dage for at lægge sidste Haand paa et større Orgelværk som jeg i mange Aar har ønsket at prøve paa " (DK-Kk, NBD 2. rk.).

36 (1893-1974), gift med Carl Niensens velgører Carl Johan Michaelsen.

37 DK-Kk, CNA, I.A.c. Det skal dog i denne forbindelse nævnes at Emilius Bangert angiveligt skulle have opfordret Carl Nielsen til at komponere et koncertstykke til ham (venligst meddelt af fru Elin Bangert). Forholdet mellem Bangert og Carl Nielsen er behandlet i Niels Bo Foltmann "Emilius Bangert, Carl Nielsen og 'Commotio'", *Musik i Roskilde - fra jødeharpe til festival* (Historisk årbog fra Roskilde Amt 1996/97), s. 51-62.

38 Ungarsk-dansk violinist (1892-1988).

39 DK-Kk, C II, 10.

On 26 February he wrote to Knud Jeppesen:⁴⁰

“I am here to make the last concentrated effort on my big organ work, and in a few days I shall have finished. It has interested me a great deal, but that is of course not to say that it has arrived at the goal I set myself, and I am really very anxious to know what you – and perhaps one or two other artists – will say about it. Only in one respect have I outdone Johan Seb. Bach’s organ works: in length. I think it plays between 22 and 24 minutes”.

The same day Nielsen related in a letter to his wife that now he was sure about his work and had actually finished it. He had only a few hours left before he could begin to make the fair copy.⁴¹

The draft is end-dated “Damgaard 27 Febr 31”, and on 2 March the relieved composer could again write to his wife:

“Now my big organ piece is quite finished and I am happy about the work because it has been done with greater skill than all my other things; I myself must be the best judge of that, although not of what it is otherwise like in spirit. It is a large work, and lasts I think about 22 minutes. Bach’s longest organ work (the Prelude and Fugue in E minor) is 368 bars long, mine is 511; so as far as size is concerned – – ? Bach is unreachable!”⁴²

On the title page of the fair copy the title is given as *Commotio. Nr. I*, which might indicate that Nielsen had planned this work as the first in a whole series of works of the same kind. As we know, such a plan was never realized.

There was great interest in the new work among Danish organists, and it was played privately by three different organists before its first public performance. The first of these private performances took place on 24 April 1931 in Christiansborg Palace Chapel. Shortly before this Nielsen had given Peter Thomsen the manuscript to look through, and after he had

Og den 26. februar skriver han til Knud Jeppesen:⁴⁰

“Jeg er her for at faa den sidste Koncentration til mit store Orgelværk, og om et Par Dage er jeg færdig. Det har interesseret mig i stærkeste Grad, men det er naturligvis ikke ensbetydende med at det er ved Maalet, jeg satte mig, og jeg er egentlig meget spændt paa, hvad De – og maaske en eller to Kunstnere mere – vil sige til det. Kun i en henseende har jeg overgaaet Johan Seb. Bachs Orgelværker: i Omfanget. Jeg tror det spiller mellem 22 og 24 Minutter.”

Samme dag berettede Carl Nielsen i et brev til hustruen Anne Marie at han nu var sikker på sit værk og i virkeligheden færdig. Der manglede blot nogle timers arbejde før han kunne tage fat på renskriften.⁴¹

Kladden er slutdateret “Damgaard 27 Febr 31”, og den 2. marts kunne en lettet komponist atter skrive til sin hustru:

“Nu er mit store Orgelstykke helt færdigt og jeg er glad for det Arbejde fordi det er gjort med større Dygtighed end alle mine andre Ting; det kan jeg jo nok selv bedømme, derimod ikke hvordan det ellers er i Aanden. Det er et stort Værk og varer vist circa 22 Minutter. Bachs største Orgelværk (Præludium og Fuga i e moll) er paa 368 Takter, mit er 511, saa hvad Omfanget angaar – – ? Bach er uopnaaelig!”⁴²

På titelbladet af renskriften anføres værkets titel som *Commotio. Nr. I*, hvilket kunne tyde på, at Carl Nielsen forestillede sig dette værk som det første af en hel række værker af samme art. En sådan plan blev som bekendt aldrig realiseret.

Forhåndsinteressen for det nye orgelværk var stor blandt de hjemlige organister, og inden den første offentlige fremførelse blev det spillet gentagne gange under private former af tre forskellige organister. Den første af disse koncerter fandt sted den 24. april 1931 i Christiansborg Slotskirke. Carl

40 Danish musicologist and composer (1892-1974). DK-Kk, CNA, I.A.c. The following letter (DK-Kk, CNA, I.A.c.) is dated 26.1.1931, which must be a mistake, as Nielsen was in Copenhagen at this date. He did not go to Damgaard until 17.2.1931, cf. Schousboe (1983), *op. cit.*, pp. 591-593.

41 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, p. 596.

42 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, p. 599.

40 Musikforsker og komponist (1892-1974). DK-Kk, CNA, I.A.c. Efterfølgende brev (DK-Kk, CNA, I.A.c.) er dateret 26.1.1931 hvilket må være en fejl, idet Carl Nielsen på dette tidspunkt befandt sig i København. Han tog først til Damgaard 17.2.1931, jf. Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 591-593.

41 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 596.

42 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 599.

gained a rudimentary knowledge of the work they agreed on a time and place for playing it through for the composer. On this occasion the work was played through twice.⁴³

On Sunday 14th June it was Finn Viderø⁴⁴ who performed *Commotio* (also twice) in a private performance in the St. Nikolaj Church Hall, where a new Marcussen organ, built according to the principles of the Organ Movement, had been installed the previous year. Unfortunately we have no statements from Nielsen about the new organ and its possible significance for the realization of his intentions.⁴⁵

A week later Emilius Bangert performed the work in Roskilde Cathedral. Again, the composer was present with a group of family and friends.⁴⁶

Finally, at some point just before 16th July, Peter Thomsen must again have played the work for Nielsen, since the latter wrote (in a letter to Thomsen dated 16th July 1931): “It pleased me greatly to hear the stage you’ve reached with my ‘Commotio’.”⁴⁷

On 27th June Bangert wrote to Nielsen, suggesting how the work might be shortened:

“However, there is one place in it where I feel a deficiency – or rather, that there is too much. It is the little idyllic piece in 3/4 time. I have a feeling that it forms too great a break in the fugue and makes the work as a whole slightly too long. Do not take it the wrong way that I write this; I feel my argument is strengthened by the fact that Christiansen, without my saying anything about it, tells me that he [had] quite the same impression – that is, that the fugue, from about ten bars before the idyll, should not slacken, but rise in intensity to the excellent final set of entries. I myself think that there should be a cut from about bar 9 before the idyll to bar 9 before the cadence or at this point there should be a bridging passage without any abatement in tempo and dynamics. Excuse my immodest and unsolicited interference in this matter. Please think about it – I would so much like to see your first major organ work have the great, monumental feel quite consistently. It is the only really ‘great’ organ work at all in contemporary music”⁴⁸

43 Torben Meyer & Frede Schandorf Petersen, *Carl Nielsen. Kunstneren og Mennesket*, Copenhagen 1947-1948, vol. 2, p. 330.

44 (1906-1987).

45 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, p. 611 and Svend Prip, “Omkring Nikolaj”, *Dansk Orgelaarbog 1985-1986*, Copenhagen 1987, p. 52.

46 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, pp. 616-617.

47 DK-Kk, NBD 2. rk., 1981/101.

48 DK-Kk, CNA, I.A.b.

Nielsen havde kort forinden givet Peter Thomsen manuskriptet til gennemsyn, og efter at denne havde sat sig nødtørftigt ind i værket, havde de aftalt tid og sted for en gennemspilning. Ved denne lejlighed blev værket spillet to gange.⁴³

Søndag den 14. juni var det Finn Viderø⁴⁴ der opførte *Commotio* (ligeledes to gange) ved en privat koncert i Sankt Nikolaj Kirkesal hvor der året før var blevet opstillet et nyt Marcussen-orgel, bygget efter orgelbevægelsens principper. Desværre foreligger ingen udtalelser fra Carl Niensens side om det nye orgel og dets mulige betydning for virkeliggørelsen af hans intentioner.⁴⁵

Senere på måneden – sankthansaftensdag – spillede Emilius Bangert værket i Roskilde Domkirke hvor komponisten igen var til stede sammen med en kreds af familie og venner.⁴⁶

Endelig må Peter Thomsen på et tidspunkt umiddelbart før den 16. juli have spillet værket for Carl Nielsen, idet denne i et brev til Peter Thomsen (dateret den 16. juli 1931) skrev: “Det glædede mig meget at høre den Form, De nu har faaet paa min ‘Commotio’”⁴⁷

Den 27. juni skrev Bangert til Carl Nielsen og foreslog en forkortelse af værket:

“Der er dog et Sted i det, hvor jeg føler en Mangel, – eller rettere, at der staar formeget. Det er den lille idylliske Sats i 3/4 Takt. Jeg har paa Følelsen, at den gør for stærkt Indbrud i Fugaen og gør Værket som Helhed noget for langt. Tag mig ikke ilde op, at jeg skriver det; jeg bestyrkedes i Sagen ved, at Christiansen, uden at jeg havde nævnt noget derom, siger mig, at han [havde] ganske det samme Indtryk, – altsaa, at Fugaen fra en halv Snæs Takter før Idyllen ikke maa afslappes, men tværtimod stige i Intensitet til den udmærkede Slutningsgennemføring. Jeg tror selv, at der skulde gøres et Spring fra c. Takt 9 før Idyllen til Takt 9 før Slutningsgennemføringen eller paa dette Sted laves en Overgang uden Afspænding i Tempo og Dynamik. Undskyld min uskaansomme og ukaldede Indblanding i denne Sag. Tænk venligt derover, – jeg vilde jo saa gerne, at Deres første store Orgelværk skulde have det store, monumentale Præg helt gennemført. Det er overhovedet det eneste virkelig ‘store’ Orgelværk i ny Musik.”⁴⁸

43 Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen, *Carl Nielsen. Kunstneren og Mennesket*, København 1947-1948, bd. 2, s. 330.

44 (1906-1987).

45 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 611 og Svend Prip: “Omkring Nikolaj”, *Dansk Orgelaarbog 1985-1986*, København 1987, s. 52.

46 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 616-617.

47 DK-Kk, NBD 2. rk. 1981/101.

48 DK-Kk, CNA, I.A.b.

A month later, on 26 July, Nielsen replied:

“I have thought about your suggestion for the cut in ‘Commotio’, but I think the fault (in the architecture) lies elsewhere, and perhaps in the fact that the last fugato movement should be mightier, that’s to say also broader.

But we will talk again, and you must not think that I would feel for a moment that your honest criticism is offensive. I may be an old cavalier, but I don’t like to get on my high horse, and I am simply grateful if we can arrive at the best result through mutual help and sincere exchanges of opinions”.⁴⁹

It is generally known that Nielsen was very open to colleagues’ suggestions for small changes in his works. It is therefore all the more notable in this case to see how he was not in doubt about the viability of his own ideas.

The circumstances surrounding the actual first performance of *Commotio* are slightly obscure. The fact of the matter is that Nielsen had somehow “promised” the first performance to both Emilius Bangert and Peter Thomsen.⁵⁰ However, the problem was solved by Bangert “premiering” the work in Aarhus, while Peter Thomsen first performed it in Copenhagen.⁵¹ The actual first performance thus took place in Aarhus Cathedral on 14th August 1931, at the Aarhus Tourist Association’s 40th Organ Recital.⁵² Nielsen, who was by this time greatly weakened by a heart condition, deliberated to the last whether he had the strength to make the trip. But in the end he did go to Aarhus, where he attended the concert. The first performance appears to have passed off quite unremarked, for apart from a small advance notice in *Aarhus Stiftstidende* on 12th August, it has not been possible to find any mention, let alone reviews, of this concert.

In the course of the summer the news of Nielsen’s major organ work also reached south of the Danish border, and in July the cathedral organist and *Landeskirchenmusik-*

En måned senere, den 26. juli, svarede Carl Nielsen:

“Jeg har tænkt meget paa Deres Forslag om det Spring i ‘Commotio’, men jeg tror Fejlen (i det arkitektoniske) ligger anderledes og maaske deri at den sidste fugerede Sats skal være mere mægtig, altsaa ogsaa bredere.

Men vi tales ved og De maa ikke tro at jeg et Øjeblik skulde føle Deres ærlige Kritik som stødende. Vel er jeg en ældre Kavallér, men det pukker jeg nødtigt paa og jeg er bare taknemmelig ifald vi kan naa til det bedste Resultat ved fælles Hjælp og oprigtig Udveksling af Meninger.”⁴⁹

Det er almindelig kendt at Carl Nielsen var meget åben over for kollegers forslag til mindre ændringer i hans værker. Så meget desto mere bemærkelsesværdigt er det derfor at konstatere hvordan han i dette tilfælde ikke var i tvivl om bæredygtigheden af sine egne ideer.

Forholdene omkring den egentlige uropførelse af *Commotio* er lidt dunkle. Sagen er den at Carl Nielsen var kommet til at “love” uropførelsen til såvel Emilius Bangert som Peter Thomsen.⁵⁰ Problemet blev imidlertid løst ved at Bangert “uropførte” værket i Aarhus, medens Peter Thomsen opførte det “1ste Gang” det i København.⁵¹ Den egentlige uropførelse fandt således sted i Aarhus Domkirke den 14. august 1931 ved Aarhus Turistforenings 40. Orgelforedrag.⁵² Carl Nielsen der på dette tidspunkt var stærkt svækket pga. en hjertelidelse, overvejede til det sidste om han havde kræfter til turen, men endte dog med at tage til Århus hvor han overværede koncerten. Uropførelsen er tilsyneladende foregået ganske ubemærket, for bortset fra en lille forhåndstale i Aarhus Stiftstidende den 12. august har det ikke været muligt at finde omtaler, endsige anmeldelser af denne koncert.

I løbet af sommeren var nyheden om Carl Niensens store orgelværk også nået syd for grænsen, og i juli henvendte domorganisten og Landeskirchenmusikdirektor fra Schleswig,

49 Irmelin Eggert Møller & Torben Meyer, *op. cit.*, p. 267.

50 Information kindly provided by Mrs Elin Bangert. Finn Viderø had furthermore asked Carl Nielsen for permission to give the work its first performance in Copenhagen, but this was refused (cf. Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, p. 611). The confusion has been aggravated by the fact that Emilius Bangert himself, in *Roskilde Tidende*, 10.2.1932, spoke of the Lübeck performance as the first performance.

51 This performance took place 9.11.1931 in the church Helligåndskirken in the first concert of the Dansk Koncert-Forening.

52 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, p. 617.

49 Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer, *op. cit.*, s. 267.

50 Venligst meddelt af fru Elin Bangert. Ydermere havde Finn Viderø bedt Carl Nielsen om at få lov til at førsteopføre værket i København, hvilket dog blev afslået (jf. Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 611). Forvirringen er ikke blevet mindre af at Emilius Bangert i *Roskilde Tidende*, 10.2.1932 selv har omtalt Lübeck-opførelsen som uropførelsen.

51 Denne opførelse fandt sted 9.11.1931 i Helligåndskirken ved Dansk Koncert-Forenings første koncert.

52 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 617.

direktor from Schleswig, Erwin Zillinger,⁵³ approached Bangert and Carl Nielsen⁵⁴ with a request for permission to perform *Commotio* at the Nordic-German Organ Week that was to take place in Lübeck in October. However it was Bangert who eventually gave this performance. During the preparations for the concert Nielsen was asked to write programme notes for his new organ work, and on 30 August he wrote to Bangert:

“I do not really know how we should furnish the programme, but in the title I think we must furnish *Commotio* with a footnote, thus:

Carl Nielsen:

Commotio* for Organ Op. 58

[footnote:] *Bewegung, auch geistig.

I do not want to add the word ‘phantasierender’⁵⁵.

After all, the work is so rigorous in its form and part-writing that I am incapable of doing anything more fixed. I would like the following, if more explanation is wanted than the title itself (overleaf), which I would really rather see it limited to.⁵⁶

The Latin word *Commotio* really applies to all music, but the word is used more specifically here as an expression of self-objectification.

In a major work for the mighty instrument that is called the organ, whose sound is determined by the natural element we call air, the composer must attempt to suppress all personal, lyrical feelings. – The expression becomes great and rigorous and demands a kind of dryness instead of the emotional, and must rather be gazed at with the ear than embraced by the heart.

The work is borne up by two fugues, to which an introduction, intervening movements and coda cling like climbing plants to the tree-trunks of the forest; however, the composer thinks that further analysis is superfluous.

The Germans of course like to have something, but down there you can give them three alternatives: 1) the bare title; 2) the bracketed { piece;⁵⁷ 3) your suggestion on the card (which I enclose in case you have not made a copy.)”⁵⁸

53 (1893-1974).

54 Cf. letter from Erwin Zillinger to Nielsen, 11.7.1930 (DK-Kk, CNA, I.A.b.).

55 German for “improvising”.

56 The following three paragraphs are written by Nielsen in German.

57 i.e. the German text, which Nielsen has marked by a brace in the margin.

58 DK-Kk, CNA, I.A.c.

Erwin Zillinger,⁵³ sig til Bangert og Carl Nielsen⁵⁴ med en anmodning om tilladelse til at opføre *Commotio* ved den nordisk-tyske orgeluge som skulle finde sted i Lübeck i oktober måned. Det blev dog i sidste ende Bangert der kom til at forestå denne opførelse. Under forberedelserne til den pågældende koncert blev Carl Nielsen opfordret til at skrive programnoter til sit nye orgelværk, og den 30. august skrev han til Bangert:

“Jeg ved ikke rigtigt hvorledes vi skal forsyne Programmet, men i Titlen maa vi vist helst forsyne *Commotio* med en Fodnote, saaledes altsaa:

Carl Nielsen:

Commotio* für Orgel Op 58

[note] *Bewegung, auch geistig.

Jeg vil ikke gerne have noget om ‘phantasierender’ ind. Værket er jo saa strengt i sin Form og Stemmeføring at jeg ikke evner at gøre noget fastere.

Jeg kunde tænke mig følgende ifald man vil have mere Forklaring end selve Titlen (omstaaende) som jeg egentlig helst saa det indskrænket til:

Das lateinische Wort *Commotio* gilt eigentlich alle Musik, aber das Wort ist hier besonders benutzt als ein Ausdruck für Selbst-Objektivierung.

In einem grösseren Werke für das mächtige Instrument welches man Orgel nennt, und dessen Töne von dem Naturelement, welches man Luft nennt, bedingt sind, muss der Komponist versuchen alle persönliche, lyrische Gefühle zu unterdrücken. – Die Ausgabe wird gross und streng und fordert eine Art Trockenheit anstatt das Gefühlsvolle und muss lieber mit dem Ohre⁵⁵ beschaut als vom Herzen umschlungen sein.

Das Werk wird von zwei Fugen getragen wozu Introduction, Zwischensätze und Koda sich klammern, wie Schlingpflanzen an den Stämmen des Waldes; der Komponist meint aber dass weitere Analyse überflüssig ist.

Tyskerne vil jo gerne have noget men De kan jo give dem dernede 3 Alternativer 1) den tørre Titel 2) det indklammede { Stykke⁵⁶ 3) Deres Forslag paa Kortet (som jeg sender med ifald De ikke har taget Kopi).”⁵⁷

53 (1893-1974).

54 Jf. brev fra Erwin Zillinger til Carl Nielsen, 11.7.1930 (DK-Kk, CNA, I.A.b.).

55 Bogstavet “e” i “Ohre” er overstreget med blyant.

56 Dvs. den tyske tekst, som Carl Nielsen har markeret med en klamme i margenen.

57 DK-Kk, CNA, I.A.c.

The plan had been that Nielsen himself would go to Lübeck and attend the concert. This came to nothing,⁵⁹ but immediately before Bangert went off to Lübeck, he played *Commotio* one more time for Nielsen in Roskilde Cathedral.⁶⁰

In the middle of the Nordic-German Organ Week the announcement of Nielsen's death came. All the participants were profoundly moved, and when Bangert performed *Commotio* in the final concert on 6th October, the concert had completely changed character. What should have been a tribute to Denmark's great living composer became instead a moving valediction. The concert was reviewed by Svend-Ove Møller⁶¹ in *Dansk Kirkemusiker-Tidende*. The review says among other things:

"In the final concert, which also took place in the Marienkirche, the cathedral precentor Emilius Bangert (Roskilde) played Nielsen's last work: *Commotio* for organ. Mixed with the melancholy feelings that fill us on the death of Nielsen, is gratitude that it was granted him to complete this work, which we may designate without exaggeration as the most significant production in recent organ literature. Nielsen understood as few others did how to deploy the resources of his time such that they do not appear modern in the negative sense. His mode of expression, peculiar and distinctive as it may be, feels quite natural; not for an instant does one get the impression that he sought out new paths simply to get away from the well-known roads; the affectation which so often characterizes modern music is not to be found in Carl Nielsen; his thoroughly wholesome musical idiom and his ability to create living music has produced here an organ work of enduring value.

Emilius Bangert gave Nielsen's work a masterly performance. Deeply immersed in the composition, he was able to create the effect of a sculpted totality with a meticulous account of all details; even the smallest figure was given precisely the musical form that it should have – something that is in fact typical of Bangert's eminent organ art. It was an experience to attend the first performance of Nielsen's *Commotio* in the memorable Marienkirche, where presumably most of the other great Danish master Buxtehude's organ works sounded for the first time".⁶²

59 Torben Meyer & Frede Schandorf Petersen, *op. cit.*, vol. 2, p. 332.

60 According to an article on the memorial concert for Nielsen on 11.2.1932 in Roskilde Cathedral (*Roskilde Tidende*, 10.2.1932).

61 Danish organist and composer (1903-1949).

62 *Dansk Kirkemusiker-Tidende*, vol. 28 (1931), p. 140.

Det havde egentlig været planen at Carl Nielsen selv skulle tage til Lübeck og overvære koncerten. Dette blev imidlertid ikke til noget,⁵⁸ men umiddelbart før Bangert drog af sted til Lübeck, spillede han endnu engang *Commotio* for Carl Nielsen i Roskilde Domkirke.⁵⁹

Midt under den nordisk-tyske orgeluge indløb meddelelsen om Carl Niensens død. Alle deltagere var dyb berørte, og da Bangert fremførte *Commotio* ved afslutningskoncerten den 6. oktober, havde koncerten ganske skiftet karakter. Det der skulle have været en hyldest til Danmarks store nulevende komponist, blev i stedet en bevægende afsked. Koncerten blev anmeldt af Svend-Ove Møller⁶⁰ i *Dansk Kirkemusiker-Tidende*. Heri hedder det bl.a.:

"Ved Afslutningskoncerten, som ligeledes fandt Sted i Mariekirken, spillede Domkantor Emilius Bangert (Roskilde) Carl Niensens sidste Værk: *Commotio* for Orgel. I de vemodige Følelser, der fylder os ved Tanken om Carl Niensens Død, blander sig Taknemmeligheden over, at det forundtes ham at fuldføre dette Arbejde, der uden Overdrivelse tør betegnes som den nyere Orgellitteraturs betydeligste Frembringelse. Carl Nielsen forstod som faa at benytte sin Tids Virkemidler paa en saadan Maade, at de ikke virker moderne i daarlig Forstand. Hans Udtryksmaade, hvor ejendommelig og særpræget den end er, føles ganske naturlig, ikke et Øjeblik faar man Indtryk af, at han søgte nye Stier blot for at komme bort fra de kendte Veje; det forskruede, der saa ofte præger moderne Musik, findes ikke hos Carl Nielsen, hans kernesunde Tonesprog og Evne til at skabe levende Musik har her frembragt et Orgelværk af blivende Værdi.

Emilius Bangert gav Carl Niensens Værk en mesterlig Udførelse. Dybt indlevet i Kompositionen formaaede han at skabe en plastisk Helhedsvirkning med omhyggelig Redegørelse for alle Enkeltheder, selv den mindste Figur fik netop den musikalske Form, som den skulde have, – noget der jo er typisk for Bangerts fornemme Orgelkunst. Det var en Oplevelse at overvære Uropførelsen af Carl Niensens *Commotio* i den minde- rige Mariekirke, hvor vel de fleste af den anden danskfødte Stormester, Buxtehudes, Orgelværker har lydt for første Gang."⁶¹

58 Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen, *op. cit.*, bd. 2, s. 332.

59 Iflg. artikel om mindekoncerten for Carl Nielsen 11.2.1932 i Roskilde Domkirke (*Roskilde Tidende*, 10.2.1932).

60 Organist og komponist (1903-1949).

61 *Dansk Kirkemusiker-Tidende*, 28. årg. (1931), s. 140.

On the journey home from Lübeck Bangert wrote the following letter of condolence (dated 7 October) to Anne Marie Carl-Nielsen. He said among other things:

“At the pre-concert meeting for the ‘Organ Week’ on Monday morning, the President, Dr. Domes, informed those in attendance what had happened, and urged me to say some commemorative words about your husband, which I did as well as I could, struggling both with the foreign language and with my own emotions. The whole company was greatly moved – and not least on Tuesday at the performance of the work. I myself hardly know how it went, but in the judgement of competent listeners it went well. The enthusiasm for the new organ work was overwhelming; at the gathering after the concert the manuscript was circulated – all the organists studied and discussed it, and expressed the unanimous wish that it might become available through publication soon”.⁶³

In the course of the summer of 1931 Carl Nielsen had begun to investigate the possibility of having *Commotio* printed. He wrote to the German organ expert and music publisher Hans Henny Jahnn⁶⁴ and asked about the possibility of having *Commotio* published by a German publishing house, which he thought would make the work more widely known than if it appeared from a Danish publisher. However, Jahnn was rather sceptical about the possibility of the work being printed in Germany – Peters in particular he considered out of the question – yet he was not averse to a possible publication from his own publishing house Ugrino.⁶⁵ But before the negotiations with Jahnn had been completed Nielsen died, and instead it was Emil Telmányi who came to be responsible for the publication. As early as 1932 *Commotio* was available in print, published by Samfundet til udgivelse af Dansk Musik (3rd series, No. 40) in collaboration with the Danish publisher Skandinavisk- og Borups Musikforlag and the German firm Fr. Kistner & C.F.W. Siegel. As his basis for the edition Telmányi had used two sources, Nielsen’s ink manuscript and the pencil draft. He corrected the ink manu-

63 DK-Kk, CNA, II.A.b.

64 (1894-1959).

65 Cf. letters from Hans Henny Jahnn to Nielsen, 6.8.1931, 18.8.1931 (DK-Kk, CNA, I.A.b.) and letters from Nielsen to Hans Henny Jahnn, 3.8.1931, 12.8.1931 (Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Carl von Ossietzky).

På rejsen hjem fra Lübeck skrev Bangert følgende kondolencebrev (dateret den 7. oktober) til Anne Marie Carl-Nielsen. Heri hed det bl.a.:

“Ved ‘Orgelugens’ Forhandlingsmøde Mandag Morgen meddelte Præsidenten, Dr. Domes, Deltagerne, hvad der var sket, og rettede Opfordring til mig om at sige nogle Mindeord om Deres Mand, hvad jeg gjorde, saa godt jeg kunde, kæmpende baade med det fremmede Sprog og min egen Bevægelse. Der var stor Grebthed over Forsamlingen, – og ikke mindre i Tirsdags ved Værkets Opførelse. Jeg ved selv knapt nok, hvordan det gik, men efter kompetente Tilhøreres Dom skal det være gaaet godt. Begejstringen over det nye Orgelværk var overvældende; ved Sammenkomsten efter Koncerten circulerede Manuskriptet, – alle Organisterne studerede og diskuterede det og fremsatte énstemmigt Ønske om, at det gennem en snarlig Offentliggørelse maa blive tilgængeligt.”⁶²

I løbet af sommeren 1931 havde Carl Nielsen begyndt at undersøge mulighederne for at få *Commotio* trykt. I den forbindelse henvendte han sig til den tyske orgelelspert og musikforlægger Hans Henny Jahnn⁶³ og forhørte sig om mulighederne for at få *Commotio* udgivet på et tysk forlag, hvilket han mente ville give værket en større udbredelse, end hvis det udkom på et dansk forlag. Jahnn var imidlertid noget skeptisk mht. værket muligheder for at bliver trykt i Tyskland – ikke mindst forlaget Peters regnede han for udelukket – han var dog ikke utilbøjelig til en eventuel udgivelse på sit eget forlag Ugrino.⁶⁴ Men inden forhandlingerne med Jahnn var ført til ende, døde Carl Nielsen, og det blev i stedet Emil Telmányi der kom til at forestå udgivelsen. Allerede i 1932 forelå *Commotio* på tryk udgivet af Samfundet til udgivelse af dansk Musik (3. serie, nr. 40) i et samarbejde med det danske forlag Skandinavisk- og Borups Musikforlag samt det tyske Fr. Kistner & C.F.W. Siegel. Som grundlag for udgaven havde Telmányi anvendt to kilder, nemlig Carl Niensens blækmanuskript og blyantskladde. Blækmanuskriptet rettede han til således at det kunne anvendes som trykforlæg, og hele

62 DK-Kk, CNA, II.A.b.

63 (1894-1959).

64 Jf. breve fra Hans Henny Jahnn til Carl Nielsen 6.8.1931, 18.8.1931 (DK-Kk, CNA, I.A.b.) og breve fra Carl Nielsen til Hans Henny Jahnn 3.8.1931, 12.8.1931 (Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Carl von Ossietzky).

script so that it could be used as the printing manuscript, and he documented the whole of the editorial work in an extensive list of emendations and alternative readings. Thus Nielsen's ink manuscript – the main source for the present new edition – appears with a large number of additions and changes in Telmányi's hand. For unexplained reasons Telmányi also made some additions – accidentals – in pencil in Carl Nielsen's pencil draft. These circumstances have greatly complicated the editorial work for this edition. To some extent Telmányi's list of emendations documents what he added and changed, but there remain a number of details where it has been impossible to determine whether a given addition in pencil comes from Nielsen's or Telmányi's hand. All doubtful cases are documented in the list of *Editorial Emendations and Alternative Readings* (pp. 267-270).

During Nielsen's lifetime at least three copies of the work were made, of which only a copy by Peter Thomsen (source C) is known to us today. From this, the copyist Otto Köppe made another copy, which was sent to Erwin Zillinger, who probably passed it on to Hans Henny Jahnn.⁶⁶ Besides, Finn Viderø is said to have possessed a copy of the manuscript.⁶⁷

Finally it should be mentioned that at one point Nielsen considered publishing the work entirely without expression and performance instructions.⁶⁸ However, the present edition includes all the markings that can be established with certainty as from Nielsen's hand.

Niels Bo Foltmann
(English translation: James Manley)

revisionsarbejdet dokumenterede han i et omfattende revisions- og variantapparat. På denne måde fremtræder Carl Nielsens blækmanuskript – hovedkilden til nærværende nyudgave – med en lang række tilføjelser og ændringer i Telmányis hånd. Af uforklarlige grunde foretog Telmányi endvidere nogle tilføjelser – løse fortegn – med blyant i Carl Nielsens blyantskladde. Disse forhold har i høj grad kompliceret revisionsarbejdet til denne udgave. Telmányis revisionsberetning godtgør i en vis udstrækning hvad han har tilføjet og ændret, men tilbage står en række detaljer hvor det har være umuligt at afgøre, hvorvidt en given tilføjelse med blyant stammer fra Carl Nielsens eller Telmányis hånd. Alle tvivlstilfælde er dokumenteret i revisions- og variantfortegnelsen (s. 267-270).

I Carl Nielsens levetid blev der udarbejdet i det mindste tre afskrifter af værket hvoraf vi i dag kun har kendskab til den ene, nemlig en afskrift foretaget af Peter Thomsen (kilde C). På grundlag af denne udfærdigede kopisten Otto Köppe en afskrift der blev sendt til Erwin Zillinger, som antagelig har sendt den videre til Hans Henny Jahnn.⁶⁵ Endelig skal Finn Viderø have haft en kopi af manuskriptet.⁶⁶

Til slut skal det nævnes at Carl Nielsen på et tidspunkt overvejede at udgive værket helt uden nuancerings- og foredragsbetegnelser.⁶⁷ Nærværende udgave medtager dog alle betegnelser der med sikkerhed kan fastslås til at stamme fra Carl Nielsens hånd.

Niels Bo Foltmann

66 Cf. letter from Nielsen to Peter Thomsen, 16.7.1931 (DK-Kk, NBD 2. rk., 1981/101), letter from Peter Thomsen to Nielsen 27.7.1931 (DK-Kk, CNA, I.A.b.), and letter from Nielsen to Hans Henny Jahnn, 12.8.1931 (Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Carl von Ossietzky).

67 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 611.

68 Cf. letter from Carl Nielsen to Hans Henny Jahnn (Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Carl von Ossietzky).

65 Jf. brev fra Carl Nielsen til Peter Thomsen, 16.7.1931 (DK-Kk, NBD 2. rk., 1981/101) og brev fra Peter Thomsen til Carl Nielsen 27.7.1931 (DK-Kk, CNA, I.A.b.) samt brev fra Carl Nielsen til Hans Henny Jahnn, 12.8.1931 (Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Carl von Ossietzky).

66 Torben Schousboe (1983), *op. cit.*, s. 611.

67 Jf. brev fra Carl Nielsen til Hans Henny Jahnn (Hamburger Staats- und Universitätsbibliothek, Carl von Ossietzky).